

ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНЕ ОБРАЗОТВОРЕННЯ ЯК СКЛАДНИК ЕСТЕТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

ART AND PRODUCTIVE IMAGE CREATION AS A COMPONENT OF AESTHETIC DEVELOPMENT OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN

У статті розглядаються проблеми наступності у процесі естетичного розвитку дітей передшкільного та молодшого шкільного віку. Естетичний розвиток дітей дошкільного віку – це процес взаємодії педагога і дитини в ході спілкування з мистецтвом, що дозволяє дитині навчитись орієнтуватися в прекрасному як в об'єктивному явищі доволішньої дійсності. Поєднання естетичної діяльності (бачити, сприймати прекрасне) та художньо-творчої (створювати красу) забезпечує успіх естетичного розвитку дошкільнят. Специфіка естетичного розвитку дитини старшого дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва забезпечується поєднанням естетичної діяльності та її результату: формуванням установки на сприйняття творів мистецтва як необхідної умови прояву естетичної потреби дитини у спілкуванні з мистецтвом та можливості здійснення естетичної діяльності; спілкуванням з творами мистецтва, що активізує у дитини естетичні переживання радості, здивування, захоплення, естетичне почуття, що зароджується; вихованням естетичного смаку як способу емоційно-чуттєвого пізнання світу образотворчого мистецтва, формування естетичного ідеалу, що узагальнює художні образи; створенням ситуацій взаємодії з мистецтвом, які спонукають до прояву об'єктивної естетичної оцінки, що відповідає рівню розуміння дошкільнятами естетичних якостей творів мистецтва; організацією дитячої діяльності, що сприяє творчій самореалізації під час створення власних творчих продуктів. Заняття з образотворчої діяльності є важливою (необхідною) умовою естетичного розвитку дошкільнят. У концепції безперервної освіти (дошкільна та початкова освіта) визначено зміст художньо-естетичного розвитку дитини. Зазначається, що у дошкільному віці розвивається інтерес до естетичної сторони дійсності, потреба у творчому самовираженні. Для формування дитячої творчості необхідні спеціальні педагогічні умови: творчістю дітей необхідно керувати, вона виникає у процесі реалізації власного дитячого досвіду, у спеціально організованих видах образотворчої діяльності. Вивчення психолого-педагогічної спадщини дозволяє стверджувати, що основою, на якій будується художня творчість дошкільнят, є доволішній дійсність і, як найбільш близьке та об'єктивно есте-

тичне явище, природа у всьому різноманітні своїх проявів.

Ключові слова: наступність, творчість, образотворча діяльність, природа.

The article considers the problems of continuity in the process of aesthetic development of preschool and primary school children. Aesthetic development of preschool children is a process of a teacher and a child interaction while communicating with art, which allows a child to learn to navigate in the beautiful, as in the objective phenomenon of the surrounding reality. The combination of aesthetic activity (to see, perceive the beautiful) and artistic and creative (to create beauty) ensures the success of aesthetic development of preschoolers. The specificity of the aesthetic development of a child of senior preschool age by means of fine arts is provided by a combination of aesthetic activity and its result i.e. formation of attitude to the perception of works of art as a necessary condition for the aesthetic need of the child communication with works of art, which activates the child's aesthetic experiences of joy, surprise, admiration, aesthetic sense that arises; education of aesthetic taste as a way to emotionally and sensually study the world of fine arts, the formation of an aesthetic ideal that generalizes artistic images; situations of interaction with art, which encourage the manifestation of objective aesthetic assessment, which corresponds to the level of understanding by preschoolers of the aesthetic qualities of works of art; organization of children's activities that promote creative self-realization while making their own creative products. Classes in art activity are an important (necessary) condition for the aesthetic development of preschool children. The concept of continuing education (preschool and primary education) defines the content of artistic and aesthetic development of the child. It is noted that in preschool age the interest in the aesthetic side of reality and the need for creative self-expression develops. For the formation of children's creativity requires special pedagogical conditions, children's creativity must be managed, it arises in the process of implementing their own children's experience, in specially organized types of art activities. The study of psychological and pedagogical heritage suggests that the basis on which the artistic creativity of preschoolers is founded is the surrounding reality, and, as the closest and objectively aesthetic phenomenon, nature in all its diversity.

Key words: continuity, creativity, art activity, nature.

УДК 373.2: 373.3.015.31:7
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.19>

Лісовська Т.А.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Програма модернізації педагогічної освіти передбачає переосмислення змісту виховання та розвитку, необхідність зміни позиції дитини, орієнтацію дитини на гуманні, загальнолюдські цінності й адекватний цим цінностям стиль педагогічної діяльності. Ідея гуманізації процесу навчання і виховання, пошуку оптимальних форм, що забезпечують розвиток творчої особистості дитини, привертає увагу багатьох педагогів і знаходить все більше прихильників серед фахівців дошкільної освіти. Натепер спостерігається тенденція зростаючого значення естетичного розвитку дітей. Раніше у загальному розвитку він розглядався як специфічний складник, але сьогодні це є основою, що визначає подальшу спрямованість життя. Така позиція зумовлена тим, що гуманістична парадигма освіти ставить за мету всебічний розвиток особистості індивіда і розглядає естетичний розвиток як важливий складник загального розвитку. Сьогодні ми повертаємося до розуміння художньої культури як унікального винаходу людства, що дозволяє дитині з перших років життя відчути себе повноправним суб'єктом світу. Цим зумовлений інтерес науковців до проблеми естетичного розвитку. Проблема естетичного розвитку розглядається у зв'язку з проблемами естетичного виховання, залучення особистості до культури, мистецтва, діяльності у сфері мистецтва.

Розглянемо складники поняття «естетичний розвиток» – терміни «естетика», «естетичний», «розвиток».

Термін «естетика» походить від грецького «естетикос» – чутливий, відчужувачий; був запропонований О. Баумгартеном у XVIII столітті для визначення філософського вчення про чуттєве пізнання та судження, котре виражається та вдосконалюється в мистецтві. Естетика характеризується терміном «прекрасне», що знаходить своє найповніше вираження у мистецтві. Г. Гегель визначив естетику як філософію мистецтва. Естетичне визначається філософами як гарне; чудове; досконалість чуттєвого сприйняття, втілене у мистецтві. Мистецтво включає в себе діяльність з виробництва художніх цінностей і самі результати цього виробництва – художні образи. Як плід художньої творчості мистецтво стає предметом дослідження естетичної науки. Натомість естетика – галузь філософського вчення, котра теоретично досліджує таке ціннісне світовідношення, яке насамперед характеризується категорією «прекрасне» і найбільш повно виражається в такій формі людської свідомості та діяльності, як «мистецтво».

Філософське визначення «розвитку» – закономірна, спрямована, якісна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Одночасна наявність цих властивостей відрізняє розвиток від інших змін.

Внаслідок такого процесу розвитку виникає новий якісний стан суб'єкта.

У працях психологів (О. Запорожець, О. Леонтьєв) підкреслюється, що розвиток дитини зумовлює активна діяльність, у процесі якої відбувається «присвоєння» досвіду матеріальної та духовної культури.

На думку О. Леонтьєва, необхідною умовою розвитку є зовнішні причини, опосередковані внутрішніми рушійними відносинами та протиріччями. С. Рубінштейн і Б. Ананьєв виділили термін «специфічний розвиток» особистості, що може бути розглянутий поза сукупністю її властивостей і якостей, які є цілісною освітою, тобто формування будь-яких певних властивостей та якостей особистості має здійснюватися з урахуванням усіх її інших властивостей та якостей. Стосовно естетичного розвитку як «специфічного» у розвитку особистості можна відзначити, що залучення до мистецтва є засобом не тільки естетичного, а й всебічного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психологічним обґрунтуванням естетичного розвитку є дослідження щодо використання мистецтва у роботі з дітьми (Л. Виготський, В. Давидов, О. Запорожець, О. Леонтьєв, М. Подд'яков). На думку О. Запорожця, психологія естетичного розвитку дошкільника ґрунтується на сприйнятті мистецтва дитиною [2].

Естетичний розвиток – це поступове накопичення та вдосконалення здатності людини любити і розуміти прекрасне, розвиток здібності любити та вміння глибоко і тонко розуміти мистецтво [2]; це розвиток здатності переживати різні явища дійсності як прекрасні. Естетичний розвиток здійснюється в процесі сприйняття предметів, здатних викликати естетичні переживання дитини, а також у процесі самостійної художньої діяльності, особливо в умовах спрямованого навчання і виховання [8].

Б. Неменський вважає метою естетичного розвитку формування в дітей художньої культури як невід'ємної частини духовної культури. Вчений підкреслює, що естетичний розвиток відбувається в процесі художнього виховання і розглядається як цілеспрямований процес становлення особистості в цілому шляхом виховання здатності естетично сприймати явища дійсності як безпосередньо в самому житті, так і через твори мистецтва та шляхом діяльності, пов'язаної з мистецтвом [4]. Можна відзначити, що в основі естетичного розвитку лежить сприйняття мистецтва, розвиток здатності розуміти прекрасне, діяльність, пов'язана з мистецтвом. Підходи до цієї проблеми відображені в сучасних дослідженнях естетичного розвитку.

Д. Шепеленко, розглядаючи естетичний розвиток в контексті особистісно орієнтованої освіти,

відносить цей процес до особистісного фактору розвитку дитини. Автор зазначає, що в процесі естетичного розвитку набуваються особистісний сенс, ціннісні орієнтації і суб'єктивне ставлення до дійсності. Естетичний розвиток розглядається як частина духовного розвитку особистості.

Розглядаючи процес естетичного розвитку, вчені відзначають взаємозв'язок естетичної потреби та естетичної здібності. Естетична потреба – це зацікавленість людини в спілкуванні з мистецтвом. Важлива складова частина естетичного розвитку – естетична здатність – визначається як сукупність особливостей людини, завдяки яким відкривається можливість здійснення естетичної діяльності – естетично сприймати і переживати явища дійсності та мистецтва, оцінювати їх за допомогою судження і смаку, створювати нові естетичні цінності. Психологи вважають, що розвиток потреби і здатності до естетичного сприйняття є початковим етапом естетичного розвитку. Дошкільний період дитинства загально визнаний як початковий етап розвитку внутрішнього світу дитини, її духовності, формування загальнолюдських цінностей. Життя дитини мусить протікати у світі мистецтва, у всьому його різноманітті і багатстві. Ніщо не може зрівнятися з ним за силою впливу на зростаючу особистість.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мистецтво є унікальним засобом формування найважливіших сторін психічного життя – емоційної сфери, образного мислення, художніх і творчих здібностей. Саме в дошкільному дитинстві закладаються основи естетичної свідомості, художньої культури, з'являється потреба в художній діяльності. У зв'язку з цим необхідно насичувати життя дитини мистецтвом. Важливо збагачувати форми ознайомлення дітей з мистецтвом, включати його в повсякденне життя, створювати умови для естетичної творчості. На нашу думку, естетичний розвиток – це процес, який дозволяє дошкільнику навчитися самому створювати прекрасне і відчувати постійну потребу творчості в будь-якому виді діяльності. Поєднання естетичної діяльності (бачити, сприймати прекрасне) та художньої (створювати красу) забезпечує успіх естетичного розвитку.

Естетичний розвиток дошкільнят відбувається у діяльності зі сприйняття та оцінки творів мистецтва, а також у процесі своєї творчої діяльності. При цьому відбувається розвиток естетичної спроможності сприймати, оцінювати прекрасне та здатності втілювати свої задуми у художній діяльності. Цілісний розвиток особистості передбачає розвиток здібностей обох типів. Дитина може найповніше розгорнути свої художньо-творчі здібності тоді, коли вона збагачується художніми враженнями, поступово опановує практичні навички. Тому

важливим є положення, що навчання не гальмує, а, навпаки, дає дитині можливість для творчих проявів та естетичної діяльності. «Дитина оволодіває величезними потенційними можливостями і за правильної організації виховання, заснованого на науковому знанні вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, можна досягти високого рівня її естетичного розвитку» [2].

Мета статті – висвітлити проблему наступності в художньо-естетичному розвитку дітей передшкільного та молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Перебудова шкільних програм з урахуванням сучасних вимог, поглиблення їх змісту вимагає високого рівня підготовки дітей до навчання в школі, особливо художньо-естетичного. Ця важлива проблема вирішується у двох напрямках: створюються оптимальні педагогічні умови для реалізації потенційних можливостей дітей, удосконалюється спеціальна підготовка дітей до школи, виявляються можливості інтенсивного навчання образотворчій діяльності в умовах закладу дошкільної освіти. У концепції безперервної освіти (дошкільна та початкова ланка) визначено зміст художньо-естетичного розвитку дитини. Наголошується, що у дошкільному віці розвивається інтерес до естетичної сторони дійсності, потреба у творчому самовираженні. Дитина знайомиться з різними видами та жанрами мистецтва. Для успішного художньо-естетичного розвитку необхідне створення таких умов:

- збагачення чуттєвого досвіду дитини у всіх видах активності;
- організація художньої діяльності, адекватної віку;
- надання дитині можливості вибору виду діяльності, сюжету, матеріалів та засобів здійснення художнього задуму;
- підтримка дитячої безпосередності, заохочення, стимуляція фантазії та уяви дитини.

У процесі реалізації цих положень у закладах дошкільної освіти створюються широкі можливості для накопичення сенсорного досвіду, збагачення чуттєвих вражень дитини. Педагоги звертають увагу дітей на різноманітність та красу форм, кольору, звуків, запахів у довколишньому світі під час прогулянок, екскурсій, у грі, у побуті, у спеціально організованій діяльності.

Залучення дітей до світу мистецтва також сприяє розвитку естетичних емоцій, моральних почуттів, накопиченню яскравих вражень про довколишнє, формуванню уявлень про різноманіття форм художньо-естетичної діяльності. Таким чином, складаються передумови для актуалізації у дитини художніх здібностей, розвитку художнього смаку. Естетично розвинену дитину характеризує гнучка творча активність, багата уява, яскраве бачення світу, здатність легко та адекватно орієнтуватися у вирішенні теоретичних та практичних

завдань, уміння співчувати іншій людині, тенденція перенесення естетичних та моральних ідеалів у всі сфери життя. Здійснення естетичного розвитку дітей можливе різними засобами, одним із яких є природа. Багатство фарб, форм, звуків у природі, що постійно змінюються, їх повторюваність і поєднання здатні викликати у дітей відчуття, здебільшого пов'язані з радісними переживаннями. Мистецтво живопису, музики, художньої літератури, як й інші види мистецтва, найповніше, виразно, доступно відображають цей дивовижний світ природи. У працях учених порушуються і розглядаються питання синтезу мистецтва (М. Каган, Ю. Химчак, Б. Юсов) як засобу художньо-творчого розвитку дітей, як найповнішого способу естетичного освоєння світу. У разі використання інтеграції видів мистецтва у роботі з естетичного розвитку дітей старшого дошкільного віку інтегратором може виступати художній образ природи, створений різними видами мистецтва за допомогою їх характерних засобів виразності.

Вибір образу природи як стрижневий чинник інтеграції живопису, музики та художньої літератури полягає в тому, що природа, на думку вчених (Т. Комарова, Л. Компанцева, В. Мухіна та інші), є важливим засобом естетичного розвитку, саме природа містить у собі гармонію – основу краси: різноманітність фарб, форм, звуків у їхньому поєднанні. Важливим джерелом естетичного впливу на дитину Софія Русова вважала природу в усій її неповторній красі: у квітах, метеликах, красі дерев і листя, у співах пташок, грі світла на воді, у кольорах зорі, красі далеких краєвидів.

Природа породжує емоції, що супроводжуватимуть людину все її життя. Своєю безмірною красою природа непомітно, але надзвичайно дієво впливає на дитину, тому слід змалку вчити дітей помічати природну красу в будь-яку пору року, милуватися нею, розвивати естетичне сприйняття природи. Цей процес багатогранний і передбачає як безпосередній вплив природи на людину під час прямого контакту з нею (спостереження, досліди, прогулянки, екскурсії тощо), так і опосередкований вплив (пейзаж у мистецтві, літературні та музичні твори).

Через естетичне сприймання природи поглиблюється й збагачується почуття патріотизму, любові до рідного краю, України.

«Дитина сама собі митець, бо думає образами», – зазначала Софія Русова. Завдання вихователя – допомогти проявитися мистецьким нахилам вихованців, викликати в дітей замилювання красою і передати його в малюнку, у ліпленні, іншому художньому витворі [5, с. 10]. Створення мистецького образу дитиною має свої особливості. Діти також, як і художники, використовують виразні засоби в малюнку, але відповідно до своїх умінь та уявлень. Дошкільнята ще не можуть відобразити

в малюнку тривимірність зображення, світлотінь, але їм доступно передати лінійний контур предметів, його будову в двомірному зображенні, розташування на площині, локальний колір, також необхідною умовою виразності дитячого малюнка є цілісність зображення, наявність образу. Спостереження за природою може багато дати юному художнику, котрий робить свої перші кроки у світі образотворчої творчості. На думку Т. Комарової, в результаті цілеспрямованого спостереження об'єктів природи, сформованих виразних уявлень про них дитина в малюнку прагне передати багатство квітів і відтінків, колористичні особливості певних природних явищ («Осіньні фарби лісу», «Зимовий пейзаж», «Розквітли весняні квіти»), малюнки збагачуються новим змістом, діти використовують варіативні образотворчі матеріали, нові способи малювання (штрихи, мазки).

Використання виразності ліній, і навіть прагнення передачі будови дерев, місцевості (гори, річки, пагорби, дороги) є творчими проявами в малюванні дітьми природи. Під час малювання пейзажів діти нерідко доповнюють свої малюнки зображенням тварин, птахів, що свідчить про прагнення додати враження зі спостережень довкілля, природи, де живі істоти органічно існують із рослинним світом. Подібне самостійне доповнення малюнка, безперечно, можна віднести до творчих проявів.

У своїх працях Т. Комарова рекомендує педагогам якнайбільше урізноманітнити образотворчі матеріали, стимулювати використання дітьми різних способів зображення у роботі над зображенням дітьми картин природи. Автор зазначає, що під час малювання дітьми колективних робіт, створюються умови для максимальної реалізації творчих проявів дошкільнят, наприклад, «Осіньний парк», «Зимова казка», «Підводний світ» – у процесі роботи діти користуються всіма видами образотворчої діяльності (малювання, ліплення, аплікація); робота характеризується оригінальністю виконання кожного елемента колективного пейзажу, різноманітністю кольорів, цікавим композиційним рішенням [3].

Дослідження В. Єзикеєвої, І. Житної, С. Зирянової, І. Іванець, Т. Комарової, Л. Компанцевої, О. Радиної, Р. Чумічової та інших довели, що сильний емоційно-образний вплив на дитину у процесі художнього сприйняття мають твори мистецтва (живопису, музики), що відображають всю повноту і різноманітність природних явищ.

Творчі прояви у дитячих малюнках виражаються у використанні більшої кількості кольорів, кольорних відтінків, вмінні змішувати кольори. Діти використовують силу, інтенсивність кольору висловлювання настроїв малюнку, викликаного музичними творами. Однією з особливостей використання кольору у разі зображення природи

дітьми є вибір фону залежно від настрою, що передається на малюнку.

Зображуючи природу у своїх малюнках, діти намагаються передати особливості ландшафту, будови дерев. Мальовничі твори сприяють розвитку композиційних умінь дошкільнят. Це реалізується у зображенні великої кількості дерев – «густий ліс», зображення лінії горизонту, більшого чи меншого простору неба, землі; зображення об'єктів природи у перспективі: на лінії горизонту маленькі ялинки, лінія горизонту може одночасно позначати річку, дорогу, гори. Поетичні твори малюють у дитячій уяві пейзажі, активізують використання у малюнку різних композиційних рішень. Разом із тим, набуваючи навичок наслідування щодо складання композиції на аркуші та сприймаючи різні композиційні рішення на художніх полотнах, дитина починає відчувати центр, сторони аркуша як площини. Надалі використання отриманих умінь у малюванні природи можна також розглядати як творчі прояви. Варіанти вирішення проблеми розвитку дитячої художньої творчості відображуються у змісті альтернативних програм виховання та навчання дітей дошкільного віку. Творчість – це здатність дивуватися та пізнавати; це націленість на відкриття нового та здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду. Дитяча художня творчість є початковою сходинкою у розвитку творчої діяльності.

Висновки. Аналіз сучасних програм для закладів дошкільної освіти та початкової школи показує, що твори мистецтва розглядаються як засоби залучення до загальнолюдських цінностей, знайомство з різними засобами виразності, що використовуються художником, музикантом, розвиток художньо-творчих здібностей, ознайомлення

з різноманітними видами та жанрами мистецтва; розвиток емоційно-естетичних почуттів, пізнавальний та мовленнєвий розвиток дітей. Проте недооцінюється роль творів живопису, музики, художньої літератури у створенні образів природи як найближчого та зрозумілого для дітей об'єкта довколишньої дійсності. Загалом художньо-естетична підготовка дітей до школи – особлива підготовка, що стимулює специфікою свого змісту інтелектуальну, емоційно-вольову та мотиваційну підготовленість дошкільників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Гончаренка С.У. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Запорожец А.В. Избранные психологические труды : в 2-х т. Т. II. Москва, 1986. 296 с.
3. Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду: программа и методические рекомендации для занятий с детьми 2-7 лет. Москва : Мозаика-Синтез, 2006. 190 с.
4. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания: Книга для учителя. Москва : Просвещение, 1981. 192 с.
5. Образотворча діяльність дітей: за ідеями Софії Русової / упоряд. Людмила Синекон. Київ : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 112 с.
6. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості» / Р.М. Борщ, Д.В. Самойлик. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 72 с.
7. Розвиток особистості дитини дошкільного віку в різних видах діяльності : монографія / А.М. Богуш, Н.Г. Грама, Н.І. Луцан та ін. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2013. 236 с.
8. Эстетика : Словарь / под редакцией А.А. Беляева. Москва : Политиздат, 1989. 447 с.